

Regeringskansliet  
Utbildningsdepartementet  
103 33 Stockholm

2015-04-24  
1 (8)  
Dnr 2014:838

## Redovisning av uppdrag om att främja grund- och gymnasieskolors arbete med särskilt begåvade elever

U2014/5038/S

(1 bilaga)

Härmed redovisas uppdraget om att främja grund- och gymnasieskolors arbete med särskilt begåvade elever. Regeringen har gett Statens skolverk i uppdrag att stimulera och stödja grund- och gymnasieskolors arbete med särskilt begåvade elever genom att utarbeta ett särskilt stödmaterial. Uppdraget är givet i särskild ordning för budgetåret 2014.

### Sammanfattning

Stödmaterialiet kommer att publiceras i form av ett textmaterial på Skolverkets webbplats i maj 2015. Målgrupperna är lärare, specialpedagoger, personal inom elevhälsa, rektorer och företrädare för huvudmän. Det innehåller huvudsakligen psykologiska, specialpedagogiska och ämnesdidaktiska aspekter på arbetet med att uppmärksamma och möta särskilt begåvade elever samt belyser vikten av att goda organisatoriska förutsättningar finns på skol- och huvudmannanivå. Olika delar av materialet riktar sig därför delvis till olika målgrupper. Materialet är avsett att ge stöd för kunskapsuppbyggnad samt att fungera som ett konkret handlingsstöd.

Hur stor andel av elevkullarna som räknas till gruppen varierar i forskningssammanhang<sup>1</sup>. Det finns ingen strikt vedertagen gräns som anger vad som ska anses som särskild begåvning. I stödmaterialiet refereras till forskning och praxis som beskriver spannet 2-10 procent<sup>2</sup>. Mellan 0.1-0.5 procent av eleverna kan betraktas som extremt begåvade<sup>3</sup>. Viktigt i sammanhanget är även att nämna en större grupp, de s.k. högrepresterande eleverna som utgör cirka 15-20 procent<sup>4</sup>. En gemensam nämnare för dessa grupper är att de inte sällan blir understimulerade i undervisningen.<sup>5 6 7</sup>

<sup>1</sup> Mayer, R.E. (2005). The scientific study of giftedness. I R. J. Sternberg, & J.E. Davidsson (Red.), *Conceptions of giftedness* (s. 437 – 447). New York: CambridgeUniversity Press.

<sup>2</sup> Sternberg, R. J. & J. E. Davidsson (Red.) (2005). *Conceptions of giftedness*. New York, NY: Cambridge University Press.

<sup>3</sup> Gottfredson, L. S. (1997). Why g matters: The complexity of everyday life. *Intelligence*, 24(1), 79–132. doi:10.1016/S0160-2896(97)90014-3.

<sup>4</sup> Mayer, R.E. (2005) The scientific study of giftedness. I R. J. Sternberg, & J.E. Davidsson (Red.), *Conceptions of giftedness* (s. 437 – 447). New York: Cambridge University Press.

<sup>5</sup> Persson, R.S. (1998). Paragons of virtue: Teachers conceptual understanding of high ability in an egalitarian school system. *High Ability Studies*, 9(2), 181-196.

<sup>6</sup> Pettersson, E. (2011). *Studiesituationen för elever med särskilda matematiska förmågor*. Doktorsavhandling, Linnéuniversitet. Institutionen för datavetenskap, fysik och matematik.

<sup>7</sup>Skolinspektionen (2014). *Stöd och stimulans i klassrummet*. Rapport 2014:2.

2015-04-24

2 (8)

Dnr 2014:838

I gruppen särskilt begåvade elever finns barn och ungdomar som, om skolan inte ger dem social acceptans, lämpliga utmaningar och den ledning och stimulans de har rätt till, riskerar att fara illa. Det finns många exempel på särskilt begåvade elever som blivit hemmasittare eller felaktigt fått en ADHD-diagnos.<sup>8</sup>

Stödmaterialets ämnesdidaktiska avsnitt tillsammans med resonemang om inkludering, anpassning och stöd ska bidra till att skapa gynnsammare förutsättningar för såväl organisatorisk som pedagogisk differentiering av undervisningen. Kunskap och medvetenhet om differentiering och hur detta kan tillämpas är nödvändigt för att särskilt begåvade elever ska få rätt stimulans. Detta torde också ha bäring på genomförande och utveckling av undervisning i stort oavsett elevkategori. Två nyckelbegrepp när differentiering används är acceleration och berikning, vilka beskrivs och exemplifieras, bl.a. i olika ämnesdidaktiska avsnitt.

I arbetet har Skolverket anlitat forskare och experter från flera olika områden och med olika professioner. Skolverket har också samarbetat med Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) som dessutom i enlighet med uppdraget lämnat synpunkter på materialet. I bilaga 1 finns en förteckning över vilka personer och organisationer som varit delaktiga i arbetet.

### Bakgrund

Enligt 3 kap. 3 § skollagen (2010:800) ska alla barn och elever ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Även elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling. I läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Lgr11, och läroplanen för gymnasieskolan, Lgy11, anges att undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. I läroplanerna står också att undervisningen ska främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Därför kan inte undervisningen utformas lika för alla.

I en svensk studie framgår att det inte är ovanligt att särskilt begåvade elever hamnar i konflikter med kamrater och lärare och att deras agerande leder till kontakter med elevhälsan, till exempel för att man misstänker ADHD.<sup>9</sup>

Skolverket har regeringens uppdrag att ta fram ett stödmaterial för grund- och gymnasieskolors arbete med särskilt begåvade elever för att förbättra skolornas

---

<sup>8</sup> Persson, R. S. (2010). Experiences of intellectually gifted students in an egalitarian and inclusive educational system: a survey study. *Journal for the Education of the Gifted*, 33(4), 536-569

<sup>9</sup> Ibid.

arbete med att främja elevernas fortsatta lärande, personliga utveckling och kunskapsutveckling.

### Arbetsprocess

I arbetet med stödmaterialet har Skolverket anlitat forskare och experter från flera olika områden och med olika professioner. Under arbetets gång har Skolverket haft möten med och involverat lärare, rektorer, skolutvecklare, psykologer, föräldrar, nätverk och intresseorganisationer samt forskare inom pedagogik, psykologi, specialpedagogik och ämnesdidaktik. I bilaga 1 finns en förteckning över vilka personer och organisationer som varit delaktiga i arbetet.

Skolverket har också samarbetat med SPSM som dessutom i enlighet med uppdraget lämnat synpunkter på materialet.

Stödmaterialet publiceras på Skolverkets webbplats i maj 2015.

### Stödmaterialets form och innehåll

Stödmaterialet kommer att publiceras i form av ett textmaterial på Skolverkets webbplats innehållande en introduktion, läsanvisningar samt separata texter med tillhörande författarpresentationer. Målgrupperna är lärare, specialpedagoger, personal inom elevhälsa, rektorer och företrädare för huvudmän. Materialet innehåller huvudsakligen psykologiska, specialpedagogiska och ämnesdidaktiska aspekter på arbetet med särskilt begåvade elever samt belyser vikten av att goda organisatoriska förutsättningar finns på skol- och huvudmannanivå. Olika delar av stödet riktar sig därför delvis till olika målgrupper. Materialet är ett introduktionsmaterial som ska ge stöd för kunskapsuppbyggnad och fungera som ett konkret handlingsstöd. Nedan följer en översikt över innehållet i materialet.

Som utgångspunkt återges de delar i skollagen och i läroplanerna som tar upp att alla barn och elever ska ges möjlighet att utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål och att undervisningen därför aldrig kan utformas lika för alla.

#### Vilka är de särskilt begåvade eleverna?

I stödmaterialet beskrivs vilka de särskilt begåvade eleverna är. Det finns ingen vedertagen gräns som anger vad som anses som särskild begåvning. I stödmaterialet refereras till forskning och praxis som beskriver att mellan 2-10 procent ligger vida över vad som behövs för att klara av skolans krav.<sup>10</sup> Mellan 0.1-0.5 procent av eleverna kan betraktas som extremt begåvade.<sup>11</sup> I materialet används även begreppet högpresterande elever. De s.k. högpresterande eleverna utgör cirka 15-20

<sup>10</sup> Sternberg, R.J. & Davidson, J. E. (Red.) (2005). *Conceptions of giftedness*. New York, NY: Cambridge University Press.

<sup>11</sup> Silverman, L. K. (2013). *Giftedness 101*. New York, NY: Springer Publishing Company.

2015-04-24

4 (8)

Dnr 2014:838

procent.<sup>12</sup> Högpresterande betecknar elever som utmärker sig genom sin förmåga att prestera. En högpresterande elev kan vara särskilt begåvad men måste inte vara det. Omvänt kan en särskilt begåvad elev vara högpresterande men är nödvändigtvis inte det. En gemensam nämnare för dessa grupper är att de inte sällan blir understimulerade i undervisningen.<sup>13</sup>

I materialet beskrivs vidare de särskilt begåvade elevernas sociala och kognitiva behov samt vikten av att skolan identifierar, uppmärksammar och möter dessa elever på ett adekvat sätt. Här framhålls lärarnas, elevhälsans och skollidningens viktiga roll som attitydförändrare för att uppmärksamma dessa elever och ge dem social acceptans och förutsättningar att kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningen mål.

#### Ansvar, organisation och differentiering

För att särskilt begåvade elever ska kunna erbjudas ledning och stimulans krävs att flera aktörer är involverade och samverkar, inte minst rektor. I stödmaterialet uppmärksammas bland annat vikten av en tydlig ansvars- och arbetsfördelning, rutiner och strategier, ekonomiska och personella resurser samt erbjudande om fortbildning och kompetensutveckling för lärare och annan skolpersonal.

I stödmaterialet finns även exempel på strategier hämtade från några olika skolor och huvudmäns nu pågående arbete med särskilt begåvade elever. Det finns även ett exempel på en handlingsplan som har utarbetats av Sveriges kommuner och landsting i samarbete med sju kommuner.

Materialet behandlar också olika slag av organisatorisk- och pedagogisk differentiering av undervisningen. Kunskap och medvetenhet om differentiering och hur detta kan tillämpas är nödvändigt för att särskilt begåvade elever ska få rätt stimulans. Två av nyckelbegreppen är acceleration och berikning, vilka beskrivs och exemplifieras. Materialet behandlar också olika aspekter på begreppen inkludering, anpassning och stöd.

Det finns också en text om internationella policyer och hur arbetet med särskilt begåvade elever ser ut i några andra länder.

#### Socialt stöd och exempel på ämnesdidaktiskt stöd

I några av texterna behandlas socialt respektive ämnesdidaktiskt stöd. Avsnitten understryker nödvändigheten av att uppmärksamma, acceptera och inkludera särskilt begåvade elever. Vidare ges ur ett ämnesdidaktiskt perspektiv konkreta exempel på hur undervisningsmetoder, arbetssätt, aktiviteter och uppgifter kan utformas. Exempelen är anpassade för undervisning som riktar sig till såväl yngre som äldre

---

<sup>12</sup> Sternberg, R. J. & Davidson, J. E. (Red.) (2005). *Conceptions of giftedness*. New York, NY: Cambridge University Press.

<sup>13</sup> Skolinspektionen (2014) *Stöd och stimulans i klassrummet*. Rapport 2014:2.

elever och är hämtade från ämnesområdena bild, historia, matematik, moderna språk och svenska.

Materialet innehåller även förslag på länkar och litteratur för vidare läsning och stöd i arbetet.

## Kommentarer

En individ som har en förmåga som är avsevärt mycket starkare än vad som är typiskt, kan benämnas särskilt begåvad inom det området. Det finns ingen enhetlig definition av gruppen särskilt begåvade elever. En definition som återges i stöd-materialet är att särskilt begåvade elever *vid upprepade tillfällen förväntar med sin osedvanliga förmåga på ett eller flera områden, både i och utanför skolan.*<sup>14</sup> Definitionen stämmer väl när särskilt begåvade elever kommer till sin rätt. Däremot är det vanligt att särskilt begåvade elever döljer sina förmågor i skolan exempelvis för att kunna passa in. Materialet tar också upp beskrivningar av några generella kännetecken som tillsammans med den använda definitionen ändå bör kunna ge en förståelse för vilken grupp elever detta handlar om.

En elev kan vara särskilt begåvad inom ett eller flera områden. Det kan handla om fallenhet för språk, konst, matematik, musik, idrott eller att lösa praktiska problem. En särskild begåvning är ofta domänspecifik och även om det finns exempel på individer som är särskilt begåvade inom en rad områden, så är det mer vanligt att någon enstaka förmåga sticker ut.<sup>15</sup>

Grundläggande och helt avgörande i arbetet med särskilt begåvade elever är att identifiera, uppmärksamma och möta dessa elever. Det finns ingen enhetlig identifieringsprocedur eftersom individer skiljer sig åt såväl socialt som kognitivt. Skillnader finns i såväl social framtoning som i hur eleverna uttrycker sin kunskap. För att särskilt begåvade elever ska kunna visa sina förmågor och utveckla desamma krävs att dessa elever kontinuerligt får utmaningar på rätt nivå och ges social acceptans. Det handlar om acceptans och förståelse från lärarnas sida, om acceptans eller tolerans mellan elever och att möjligheter ges så att särskilt begåvade elever får uppleva delaktighet och utmaningar med andra särskilt begåvade och högpresterande elever. De elever som inte ges dessa möjligheter riskerar annars att bli understimulerade, att hamna i utanförskap eller att bli felbedömda med exempelvis en ADHD-diagnos.

I stöd materialet görs en hänvisning till EU:s tioårsstrategi Europa 2020.<sup>16</sup> Den uttrycker tydligt vikten av innovation, kreativitet, entreprenörskap och kunskap som

<sup>14</sup> Persson, R. S. (1997) *Annorlunda land. Särbegåvningens psykologi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

<sup>15</sup> Mönks, F. J., Heller, K. A., & Passow, A. H. (2000) *The study of giftedness: Reflections on where we are and where we are going*. i K. A. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik, *International handbook of giftedness and talent*. Amsterdam: Elsevier.

<sup>16</sup> [http://ec.europa.eu/europe2020/index\\_sv.htm](http://ec.europa.eu/europe2020/index_sv.htm)

2015-04-24

6 (8)

Dnr 2014:838

drivkrafter i samhällsutvecklingen. Sett i ett vidare samhällsperspektiv kan det vara ett incitament att uppmärksamma och att främja arbetet med särskilt begåvade elever.

De ämnesdidaktiska texterna i stödmaterialet omfattar inte undervisningsstöd för samtliga ämnen eller för längre undervisningsperioder utan ska tjäna som inspirerande exempel för planering, genomförande och utveckling av undervisningen. De ämnesområden som finns med är valda för att ge en bredd och för att svara mot att särskilda begåvningar finns inom olika ämnesområden. De är konstruerade så att de även ska kunna vara till gagn för undervisning inom andra ämnesområden. Texterna ger också stöd för genomförande och utveckling av undervisningen oavsett elevkategori.

Stödmaterialet är en introduktion inom området särskilt begåvade elever och deras behov. För att möjliggöra en fortsatt hållbar utveckling mot fungerande strategier, stödinsatser, kompetensutveckling och fortbildning krävs att materialet får en spridning och kommuniceras inom samtliga nivåer i utbildningssystemet. Skolverket avser att under 2015 genomföra implementeringsinsatser och att utvidga eller fördjupa delar av materialet samt att diskutera och föreslå hur ett mer omfattande nationellt stöd för särskilt begåvade elever skulle kunna se ut. I det arbetet bör en genomgång av kopplingar till de nu pågående försöksverksamheterna med spetsutbildningar ingå.

I arbetet har lärarutbildningens betydelse kommit upp till diskussion vid ett flertal tillfällen. Skolverket anser att det är av största vikt att den utbildningen innehåller delar som behandlar kunskaper om särskilt begåvade elever.

Anna Ekström  
Generaldirektör

Johan Börjesson  
Undervisningsråd

I ärendets slutliga handläggning har Eva Durhán, Pia Enochsson, Kjell Hedwall, Eva Lindgren, Jonas Nordström samt Helén Ängmo i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.

### **Bilaga 1 - Förteckning över personer som varit delaktiga i arbetet.**

#### Experter

Camilla Bardel, professor i moderna språk, Stockholms universitet  
Per Eliasson, professor i historia, Malmö Högskola  
Cecilia Eriksson, lärare, Alfaskolan Solna, Pysslingen förskolor och skolor AB  
Anette Jahnke, forskare, NCM, Göteborgs universitet  
Mona Liljedahl, speciallärare, Nacka kommun  
Linda Mattsson, adjunkt i matematikdidaktik, Blekinge tekniska högskola  
Sara Myringer-Karlsson, lärare, Kunskapsskolan Nacka, Kunskapsskolan i Sverige AB  
Kenneth Nordgren, lektor i historia, Karlstads universitet  
Sara Penje, skolutvecklare, Sollentuna kommun  
Henrik Petersson, lektor i matematik, Göteborgs kommun  
Eva Pettersson, lektor i matematikdidaktik, Blekinge tekniska högskola  
Ann-Charlotte Säfbom, lärare, Stockholms kommun  
Johanna Stålnacke, doktor i psykologi, Stockholms universitet  
Mara Westling Allodi, professor i specialpedagogik, Stockholms universitet  
Inger Wistedt, professor i pedagogik och matematikdidaktik, Stockholms universitet  
Rakel Östberg, lektor i spanska, Stockholms universitet

Linda Mattsson och Eva Pettersson har samordnat arbetet tillsammans med Skolverket.

#### Referenspersoner

Anna Arkeus George, utbildningsledare, Stockholms kommun  
Lena Bergman Åkerman, lärare, Ekerö kommun  
Ann-Christine Blennow, lärare och specialpedagog, Falköpings kommun  
Sten Collander, ansvarig för Gifted children programe, Mensa (NGO), Stockholm  
Viktor Engström, skolutvärderare, Stockholms kommun  
Vibeke Eriksson, skolutvärderare, Stockholms kommun  
Anette Göthlund, professor i bildpedagogik, Konstfack.  
Gunilla Gerland, författare, Stockholm  
Anna Hass, förälder, Stockholm  
Jessica Jarhall, utbildningsledare, Linköpings kommun  
Anita Kullander, leg. psykolog, Rättvik  
Lovisa Lind, specialpedagog, Södertälje kommun  
Angelika Löfström, förälder, Stockholm  
Aadu Ott, professor emeritus, ämnesdidaktik, Göteborgs universitet  
Maria Rydkvist, förälder, Mom to gifted (NGO), Nacka  
Leigh Jamison Rundkvist, förälder och psykologistuderande, Stockholm  
Attila Szabo, utbildningsledare, Stockholms kommun  
Camilla Wallström, konsult och författare, Stockholm  
Ingrid Wissting, specialpedagog, Nacka kommun

Dessutom har 19 lärare lämnat synpunkter på de ämnesdidaktiska texterna.

I december 2014 gjorde Skolverkets projektgrupp ett studiebesök hos Scottish network for able pupils (SNAP) vid Glasgow University. Dr Margret Sutherland och Dr Niamh Stack. [www.gla.ac.uk/schools/education/ablepupils/joinsnap/](http://www.gla.ac.uk/schools/education/ablepupils/joinsnap/)

Enligt regeringsuppdraget ska synpunkter inhämtas från SPSM. Kontaktpersonen på SPSM har varit Tord Söderqvist, rådgivare.